

Željko Rutović
Podgorica

DRUŠTVENE PROMJENE U KONTEKSTU MEDIJSKE GLOBALIZACIJE

THE SOCIAL CHANGES IN CONTEXT OF MASS MEDIA GLOBALIZATION

ABSTRACT: The work analyses an idea and character of the social change, factors that influence changes in society, as well as the influence of the social change on complexity of the human social development. Dynamic and complex changes are a time constant, and as such they require adequate approaches of the change carrier, that is, participants in the transformation of the social subject. In this context, a process of monitoring of social environment is also important for analysis, which is an ambient of the processed change. The work deals with examination of the progress relations, time and institutional capacity change with an aim of adaptation to changes. The work also deals with an issue of globalization as a social change of multidimensional character, basic characteristics of globalization, and in the light of this, with an influence of global means of mass communication and character of socio-cultural changes caused under the influence of the latter.

Key words: social changes, institutionalization, progress, time, transition, globalization, mass communication.

APSTRAKT: Rad analizira pojam i karakter društvene promjene, činioce koji utiču na promjene u društvu, te uticaj društvene promjene na kompleksnost društvenog razvoja čovjeka. Dinamične i složene promjene su konstanta vremena, te kao takve zahtijevaju adekvatne pristupe nosioca promjena, odnosno učesnika u transformaciji društvenog subjekta. U tom kontekstu za analizu je bitan i proces monitoringa društvenog okruženja tj.ambijenta tretirane promjene. Rad se bavi razmatranjem odnosa progres, vremena i promjene institucionalnih kapaciteta u cilju prilagođavanja promjenama, pitanjem globalizacije kao društvene promjene višedimenzionalnog karaktera, osnovnim karakteristikama globalizacije i u tom svjetlu uticaja globalnih sredstava masovnih komunikacija i karaktera socio – kulturnih promjena izazvanih pod uticajem istih.

Ključne riječi: društvene promjene, institucionalizacija, progres, vrijeme, tranzicija, globalizacija, masovne komunikacije.

Uvod

Moderni globalni poredak i ubrzani tehnološki razvoj i na njemu zasnovana arhitektura društvenih odnosa sve više generišu duboke i brze društvene promjene. Teoretičari društvenih nauka pokušavali su da razviju jednu sveobuhvatnu teoriju kojom bi se objasnila priroda i karakter društvene promjene. No, raznovrsnost i kompleksnost društvenog razvoja čovjeka, samim tim i društva teško je objašnjiva primjenljivošću jednog činioca ili više njih iz istog kategorijalnog osnova. Cjelovito sociološko razumijevanje društvene promjene podrazumijeva razmatranje sljedećih pitanja:

1. Šta je uopšte društvena promjena?
2. Koji su pravci promjene?
3. Kako se mijenjaju strukturne cjeline?
4. Kakav tempo imaju promjene?
5. Koji su uzroci to jest zašto se promjene dešavaju?
6. Koji su „objektivni“ i subjektivni činioci za date historijske sekvencije podrazumijevali tu ulogu ličnosti u historijskim događajima, ulogu ideja u društvenim promjenama i dr.? (prema: Popović, Ranković, 1981)

Po Slobodanu Vukićeviću sve naznačene elemente društvene promjene sociologija razmatra kao cjelinu društvenog procesa koji sintetizuje momente determinizma (nužnosti) i inderterminizma (mogućnosti). Time se obezbjeđuje kauzalna i teleološka analiza društvene promjene. Pri tom se u sociološkoj nauci izdvajaju dva modela analize društvene promjene: „endogeni“ i „egzogeni“ a posebna je varijanta povezivanja ova dva modela čime se obezbjeđuje puni naučni obuhvat izučavanja društvene promjene (Vukićević, 2005: 212).

Stepen i karakter izmjena u osnovnoj strukturi date društvene jedinice – situacije u konkretnom vremenskom periodu govori nam o prirodi društvene promjene. „Kada je riječ o ljudskim društvima, sve što treba ustanoviti jeste stepen modifikacije *osnovnih institucija*, opet u određenom vremenskom periodu“ (Gidens, 1998: 317). Posebno, segmentirano mjerljiva područja kao analitička jedinica danas sve više mijenjaju totalni pristup klasičnih teorija u razmatranju tipa društvene promjene. Komparativna analiza u ovom metodološkom pristupu sa makro i mikro nivoa u ovoj ravni potpuno je kompatibilna za prirodu izučavanih i analiziranih fenomena. Parcijalno posmatranje društvenih podstruktura osim što omogućava inkorporiranje u šire i veće strukture, omogućava i spektriranje njihove specifičnosti i osobnosti. „Znači na ovaj način se ne zanemaruje cjelina društvene promjene, već se obezbjeđuje postupnost u dolaženju do saznanja i aktiviranja 'zakona totaliteta'“ (Vukićević, 2005: 212).

Društvena promjena počev od praoblika ljudske zajednice pa do savremenih civilizacija ne može se kao što je rečeno objasniti samo jednim činiocem. „Moguće je ipak identifikovati tri glavna činioca koji su neprestano djelovali na promenu u društvu: to su fizičko okruženje, politička organizacija i elementi kulture“ (Gidens, 1998: 317). Sa aspekta izučavanog rada političke organizacije i kulturni činioci imaju važno mjesto u karakteru izučavane socio-kulturne promjene. Opšte poznato je da tip i karakter političke organizacije društva utiče i na tok i dinamiku razvoja jednog društva. Među kulturnim činiocima sistem komunikacije ima važan uticaj na tempo promjene u društvu. Intenziviranje procesa globalizacije i tehničkog razvoja informaciono-komunikacionog sistema umnogome je determinisalo savremeni karakter društvenih promjena. Čuvena Makluanova sintagma o „globalnom selu“ samo je zorna ilustracija vrste, tipa i obima promjena. Tako razvoj televizije i posebno procesa digitalizacije uzročno-posljedično dovode do promjene u sferi politike te do uticaja na formiranje javnog mnjenja. Društvena promjena je činjenica čiji su generatori pored pomenutih činilaca, i misaoni procesi te različiti vidovi stvaralačkog reagova-

nja. Društvena promjena kao dinamičan organizam sa svim svojim izazovima, šansama i opasnostima zahtijeva od nosioca, kreatora i „učesnika“ primjene, aktivan i osmišljen plan pristupa. Sa strategijskog aspekta i menadžmenta promjena V. Drašković naglašava da aktivan odnos prema promjenama podrazumijeva „uvažavanje potrebe prilagođavanja kreiranja i uvođenja promjena“ (Drašković, 2005). Za kulturu društvene promjene imajući pri tom u vidu njen legislativni karakter i osnov, sa aspekta socijalne komunikacije jedne zajednice, vrlo je važno shvatanje njene neophodnosti tj. uvažavanje izmijenjenih potreba društvenog ambijenta – a u kontekstu razmatrane teme, posebno potreba građanina u demokratskom društvu.

Po Bechardu, u preduslovima koji moraju biti ispunjeni da bi se postigla transformaciona promjena, naglašava i sljedeće:

- generisanje saglasnosti da je za promjene potreban dugi vremenski period i da u kratkom roku može doći do dramatičnih nepovoljnosti,
- imati u vidu da su otpori imanentni promjenama i da ih treba otkloniti,
- edukovati učesnike za sprovođenje promjena, prevazilaženje otpora i sticanje pristalica,
- istrajavati tokom procesa promjena, čak i kad ne ide sve najbolje,
- održavati otvorenu komunikaciju o napredovanju i sprovođenju promjena, greškama ostvarenom učenju i sl. (Prema: Drašković, 2005).

U vezi sa preduslovima koji moraju biti ispunjeni da bi se postigla transformaciona promjena treba imati u vidu da su otpori imanentni promjenama, te da treba edukovati učesnike za sprovođenje promjena i prevazilaženje otpora, uz istrajavanje tokom procesa promjena, čak i u situacijama kad ne ide sve najbolje.

Opšte poznata činjenica je da su dinamične i složene promjene konstanta vremena. Kao takva ona je socio-kulturna promjena koja zahtijeva i adekvatne pristupe nosioca promjena, odnosno učesnika u transformaciji društvenog subjekta. U tom kontekstu za analizu društvenih promjena vrlo je važan i proces monitoringa (nadgledanja, kontrole) društvenog okruženja – ambijenta tretirane promjene u cilju identifikacije makro i mikro strukture, resursa i kapaciteta za očekivani karakter promjene, tj. njene implementacije u postojeći društveni organizam. Za karakter društvene promjene vrlo je važno sociološko razumijevanje vremena s jedne strane, te s druge ontičko i ontološko shvatanje pojedinca u relacijama zajednica – vrijeme – promjena. Ova trijada umnogome će determinisati suštastvo promjene kao kategorije po sebi, te njenih implikacija na socio-kulturni model čovjekovog bitisanja u vremenu i promjeni. „Vrijeme se realno javlja kao odnos, kao relacija, što bitno i nužno orjentiše djelovanje subjekta, a to upravo upućuje na pojam *vremena kao sociološke kategorije*“ (Vukićević, 2005: 50). Uostalom sa aspekta određenog vremenskog perioda posmatra se i metrika društvene promjene u strukturi novog objekta ili situacije. U kontekstualizovanju relacije vrijeme – pojedinac – promjena te toj vrsti dijalektike možemo razumjeti na blizak način i Hajdegerovo tubivstvovanje kao aktivno učestvovanje u svijetu u kojem se nalazimo. Po Vukićeviću očigledno

proces stvaranja i davanja značenja i značaja ne obuhvata samo prošlost i sadašnjost, već i budućnost pogotovo danas kad naučna otkrića i njihova primjena igraju prethodničku i presudnu ulogu (Vukićević, 2005: 51). Umnogome tipološko identifikovanje, razumijevanje, tumačenje i objašnjenje promjena zavisi od parametra vremena koje zajedno sa aktivnim „učestvovanjem“ čovjeka u vremenu daje posebnu dimenziju fenomena promjene. Njihova dijalektika daje realne osnove za percepciju ne samo za tumačenje „stvarnosnog“ stanja već i za percepciju futurističkih kretanja i promjena na makro i mikro nivou.

1. Progres, vrijeme i promjene

Kada se govori o društvenom progresu misli se na pozitivno-vrijednosnu orijentaciju takve sintagme kao skup društvenih promjena sa aspekta strateške fokusiranosti neke oblasti društva. „Pojam *prograsa* u sociologiji je obično sa implikacijom promjene u dužem vremenskom periodu, čak kao čitava istorijska epoha, unutar koje se promjene vrše u smislu ostvarivanja neke fundamentalne vrijednosti ili strateškog plana“ (Popović, Ranković, 1981: 138). Za oblast socio-kulturne promjene a imajući u vidu *aspekt vremena u kontekstu određenog društvenog fenomena*, prirodnim se nameće pitanje optimuma vremena posebnog za progresiju određene djelatnosti. Takva socio-kulturna metrika mora imati i svoju komparativnost, mora imati dijalektičko jedinstvo sa institucionalnim kapacitetima kao faktorima promjene, te u krajnjem i prilagodljivost ambijenta zajednice u kojoj se dešava promjena. Po Vukićeviću progres uzima i subjektivne okolnosti i „agense“ društvenog razvitka kao vrijednosti koje se u dužem ili kraćem vremenu ostvaruju“ (Vukićević, 2005: 57). U ovom diskursu a s pozicija izučavanog rada treba naglasiti da je karakter promjena skup više činilaca koji više puta i nezavisno djeluju jedan od drugog, ali opet utiču jedan na drugog. Ovim se hoće reći da određeni protok vremena s aspekta dubljih društvenih promjena nije saveznik i onda kada se u njemu dešava i očituje sama socio-kulturna promjena. Kausalitet odnosa više parametara – ekonomskih, socijalnih, političkih, globalnih, komunikoloških zna odstupiti i narušiti programiranu cjelovitost promjena kao skup pripremnih radnji, aktivnosti i strategija za naznačenu transformaciju sistema i očekivane promjene u očekivanom ili za očekivani vremenski period. „Novo organizaciono“ društvo mora se zasnivati na tri komplementarna svojstva svoje organizacije: prilagodljivosti, promjenljivosti i privremenosti (Popović, Ranković, 1991).

U odnosu vremena i promjena i filozofske protivrječne postavke, Imanuel Kant vrijeme (i prostor) određuje kao apriorne uslove spoznaje. Za njega je vrijeme bitno vezano za promjenu, ili tačnije promjene za vrijeme po kojemu je i u kojemu je jedino moguća: „Ovdje samo još dodajem da je pojam promjene, a s njime i pojam gibanja (kao promjene mjesta) moguć samo pomoću predstave vremena i u predstavi vremena“ (Kant, 1984: 40). U kontekstu i relacijama vremena i promjena, treba naglasiti da istorijsko vrijeme između ostalog karakterišu i promjene tj. događaji u vremenu. „Gdje nema događaja nema ni

vremena“ konstatuje Milan Polić dalje naglašavajući: „Povijesno je vrijeme zbijanja oblikovano događajima. Nužnost prožeta mogućim. Red razlomljen neredom. Red koji se u divergentnim točkama (trenucima spontaniteta) lomi oblikujući povijesne događaje, koji onda određuju prošli i dalji tijek povjesnih promjena“ (Polić, 2005: 169).

No, s aspekta sociološke dimenzije izučavanja odnosa – korelacije kategorija *vremena i društvene promjene*, posebno je bitno fenomenološko značenje pojma vremena. Jer kako primjećuje sociolog Slobodan Vukićević, fenomenološko određenje vremena odvojeno je od posmatranja posebnih dimenzija vremena i njihovog intencionalnog sadržaja vezanog za mjesec, godinu, vijek ili hronološke linearnosti... Uostalom, vrijeme se najbolje može odrediti kada se veže za određene fenomene (Vukićević, 2008: 3). Karakter same društvene promjene neodvojiv je od dimenzije vremena kao rezultante tipičnih fenomena vezanih za subjekte u društvu i društvo kao cjelinu. Fenomenološki izraz promjene kao skup dejstva činilaca subjekata i struktura određenog procesa daje vrijednosnu komponentu – izraz dimenziji vremena. Tako se i *era globalizacije može između ostalog definisati kao vrijeme koje predominira uticaj globalnih činilaca i nadsacionalnih struktura političkog, ekonomskog i kulturnog karaktera*, a zanemaruje dejstvo, sadržaj i uticaj činilaca nacionalnog i lokalnog karaktera. Takvo fenomenološko značenje vremena apstrahovano od hronološkog slijeda događaja u vremenu okvir je za cjelovito tumačenje i razumijevanje relacije društveno – strukturno organizacionih promjena i karaktera novonastalih društvenih odnosa koji se uspostavljaju između pojedinaca, grupa i organizacija. Za kontekst i relaciju odnosa progresiva, vremena i promjena treba istaći da „progresiva nema bez demokratije...te da vrijeme i progres u svom ishodištu dobijaju aksiološke dimenzije sa apriornim i aposteriornim značenjem, kao pretpostavke i kao rezultat društvenih kretanja“ (Vukićević, 2008: 5).

2. Institucionalizacija

Društvene promjene su složene, dinamične i raznovrsne, posebno izražene u zemljama u tranziciji, koje tek stvaraju institucionalne sredine i institucionalne kapacitete za demokratski ambijent, tržišno privređivanje i uloge građanina u demokratskom društvu. Pri tom interes javnosti i pravo javnosti da zna su ugaoni kamen temeljac demokratskih institucija.

Većinu tranzicijskih zemalja, među kojima je i naša pratile su izuzetno nepovoljne okolnosti koje su dodatno otežavale reformske procese i izgradnju institucija. Pri tom se misli na ratno okruženje, međunarodnu blokadu, nepostojanje političkog konsenzusa oko strateških pitanja razvoja države, unutrašnje političke i druge podjele, ispoljavanje nekih anahronih ponašanja karakterističnih za patrijarhalno društvo, kriza sistema vrijednosti, kriza etike i kriza identiteta – što je dovelo do negativnih sinergističkih veza koje su ostavile ili ostavljaju svoj „rukopis“ na tempo institucionalnih reformi i demokratizacije društva. Iskustvo razvijenih zapadnih zemalja je pokazalo da su instituti: a)

uspješno sredstvo za prilagođavanje promjenama, minimiziranje neizvjesnosti i entropije; b) neophodan uslov ekonomskog i društvenog razvoja; c) uslov svih promjena i inovativnosti“ (Drašković, 1996: 53/4). Za postsocijalističke zemlje u cilju prevazilaženja institucionalnog vakuma korjenite institucionalne promjene pokazale su se i pokazuju kao jedino opravdane i nužne. Ovo dodatno i iz razloga što je socijalistička regulacija društveno-ekonomskih odnosa te na njemu zasnovanog nasleđa rezultirala i dubokim deformacijama na sve društvene podsisteme. Zato „izlaženje iz krize koje karakteriše sve postsocijalističke zemlje na pragu trećeg milenijuma zahtijeva hitno sprovođenje *institucionalnih promjena*, jer su one opšti okvir i preduslov svih ostalih ekonomskih i društvenih reformi, ali i prevazilaženje institucionalnog vakuma i kvaziinstitucionalnih odnosa. Najrasprostranjeniji tip instituta su norme i pravila kojima se propisuje pravo, obaveze i oblici socijalne organizacije društva. Instituti predstavljaju skup ograničenja (pravila, mehanizama i normi ponašanja) koje je stvorio čovjek zbog regulisanja uzajamnih političkih, ekonomskih, socioloških dejstava (Nort, 1990: 3)

Istovremeno, ovo su i sredstva za prilagođavanje promjenama. Institucionalizacija je i opšti okvir i zajednički imenilac svih promjena – strateški tranzicioni procesi jednostavno podrazumijevaju radikalne *promjene oblika svojine*, mehanizama regulacije, političkog i normativnog uređenja, što samo po sebi zahtijeva institucionalnu promjenu. U tom smislu i postsocijalistička tranzicija se može posmatrati kao institucionalna inovacija (transformacija) u kojoj se izgradnja i ustanovljenje odgovarajućih društvenih instituta pojavljuje kao nužan preduslov mnogobrojnih reformi političkog i društvenog poretka. Ovdje treba naglasiti da mnoge zemlje u tranziciji nijesu uspjele da u toku jedne decenije reformišu tj. izgrade nove efikasnije institute. U kontekstu posmatrane promjene društvenog fenomena izuzetno je značajan parametar institucionalizacije kao generatora ukupnih reformi društva ili kako primjećuje V. Drašković „institucionalna razvijenost je postala jedna od osnovnih univerzalnih civilizacijskih kriterijuma progressa“ (Drašković, 205: 56).

3. Globalizacija kao društvena promjena

Filozofi, sociolozi, politikolozi, pravnici i drugi stručnjaci nikako da se usaglase oko prihvatljive univerzalne definicije globalizacije. Razlog je, koliko u činjenici da je riječ o višedimenzionalnom fenomenu, toliko i u nemogućnosti da se teorijski obuhvate svi aspekti ovog procesa i naročito da se predvidi njegov tok u budućnosti. Sigurno je jedno – da je globalizacija u teoriji stekla vatrene pobornike i ogorčene protivnike. To je nešto o čemu se priča, piše i polemše. U zavisnosti iz kojeg ugla je posmatraju, stručnjaci globalizaciju tretiraju kao potpuno nov fenomen, nepoznat u ranijim fazama civilizacije, odnosno samo kao novu etapu u razvoju međunarodnih odnosa s kojom imperijalizam stiže u izmijenjenoj formi. Bez obzira za koji se pristup opredjeljuju, autori veličaju globalizaciju ili je žustro osporavaju.

Lokalno i globalno gledano, život postaje sve nepregledniji. To je njemački filozof Jürgen Habermas sasvim tačno uočio prije skoro dvije decenije, ne sluteći da će naš život u najkraćem vremenu, istorijski nepojmljivom brzinom, postati kompleksniji – tehnološki, ekonomski, kulturno i vrijednosno.

Pojam „globalizacija“ može se naći prvi put u rečnicima 1990. godine nekoliko godina poslije početka unutrašnje političke i društvene transformacije Sovjetskog Saveza, a godinu dana poslije pada Berlinskog zida. Nakon pada Berlinskog zida i ukidanja blokovske podjele nastao je vjerovatno najbrži ritam globalizacije u istoriji ili, kako ga neki nazivaju „turboglobalizacija“. Čuvena transnacionalna kompanija Meril Linč je izdala jedan oglas u kome je rekla – novi svijet je star svega deset godina, rođen je poslije pada Berlinskog zida. Teoretičari globalizacije, ocjenjuju da je takav stav pretjeran, jer globalizacija je kako kažu star fenomen, ali je potpuno nov njen silovito ubrzan ritam. Isto tako nikada ranije toliki broj svjetske populacije nije bio uključen u relativno jedinstvena i uniformna pravila. Nema nijedne zemlje koja ostaje izvan globalizacije, ali neke zemlje su samo pasivni objekti tog procesa.

Globalizacija je danas svjetski aktuelna tema sa puno hvale i pokuda. Da bi se mogla dobiti potpunija slika o njoj mora se prije svega znati šta je globalizacija. Ovom prilikom podsjećanje na izvještaj UNDP-a za 1998. godinu u kome se kaže: „*Globalizacija je proces koji se disperzira kako u širinu tako i dubinu, a koji obuhvata međunarodno kretanje trgovine, finansija i informacija na jedinstvenom, integralnom i globalnom tržištu.*“ Globalizacija označava modernizaciju, rasprostiranje modernije tehnologije, modernijeg tržišnog privređivanja, preduzetništva, političkog pluralizma, ljudskih prava.

No, koje su to glavne karakteristike globalizacije? Bez namjere iscrpnosti cjelovitog odgovora, osnovne karakteristike globalizacije mogle bi se iskazati kroz:

- snažno djelovanje transnacionalnih kompanija na svjetskoj ekonomskoj sceni;
- dinamičko kretanje međunarodnog kapitala na svjetskom tržištu;
- snažnu komunikacijsku i informatičku integraciju svjetskog ekonomskog prostora;
- snažni razvoj univerzalnog potrošačkog društva.

Jedno je sigurno – niko, ni pojedinci ni nacije, ne mogu danas da se ponašaju kao da žive na pustom ostrvu. Bez obzira na to da li se čovjeku dopalo ili ne, tek događaji koji tobože nemaju nikakve veze sa njim mogu posredno ili neposredno, a ponekad i odlučujuće, uticati na njegov život. Ali način na koji klima globalizacije zahvata ili pogađa pojedina društva i pojedince krajnje je različit.

Globalno medijsko djelovanje uslovalo je osim široke programske dostupnosti sadržaja sa naglašenom dozom potrošačke kulture i *novi vid promjena* koji se ogleda kroz konkurenciju na nacionalnom, regionalnom i lokalnom tržištu kao i sve veću konkurenciju programskih proizvoda koji zadovoljavaju šire shvaćene potrebe gledalaca – kupaca. U tom smislu *fenomenološki izraz medijske globalizacije jeste i organizaciona promjena strukture medijskog preduzeća.*

Karakter društvene promjene izazvane medijskom globalizacijom i novim informaciono-komunikacionim tehnologijama (ICT) očitava se između ostalog i u demonopolizaciji medijskog tržišta odnosno jačanju konkurencije na nacionalnim tržištima. U skladu sa tim mehanizmi i metode organizacionih i strukturnih promjena na svim nivoima i u svim oblicima života i rada postali su neophodno sredstvo za odgovor na karakter društvenih, ekonomskih, političkih i kulturnih promjena izazvanih procesom globalizacije. Upravljanje medijskim preduzećima redefiniše se u kontekstu novonastalih društvenih promjena, zahtjeva tržišta, te u tom smjeru kreiranja održive infrastrukture bazirane na osnovama dugoročnog planiranja i razvoja.

Odgovor na ekonomski aspekt globalnog društva jeste izazov strateškog i situaciono usklađenog koncepta pozicioniranja organizacionog modela kao mogućeg ili izvodljivog okvira za društveni *kontekst promjena izazvanih uticajima ekonomskih, kulturoloških, socijalnih i opšte društvenih megatrendova*. Promjene organizacionih formi i kreiranja novih mobilnih interaktivnih struktura društva na makro i mikro nivou posebno dolaze do izražaja zbog pojačane deregulacije tržišta što neizostavno nameće restrukturiranje prvenstveno u pojmovnom određenju i sahvatanju pojma globalnog i globalizacije do restrukturiranja odnosno promjena u organizaciono-nacionalnim kulturama svih nivoa i oblika djelatnosti do prevrednovanja kulture porodičnih obrazaca života i kategorije vremena u fenomenološkoj tipifikaciji novonastalih društvenih okolnosti.

Usljed dinamike procesa globalizacije i tendencije povezivanja različitih organizacionih sistema i podsistema formiraju se nove društvene grupe i to kao ekonomske organizacije i kao društvene organizacije. Takve mrežne strukture zamišljene su i institucionalizovane zbog ispunjenja različitih ciljeva i to u domenu efikasnosti, racionalnosti ili društvenih zadataka. Različiti aspekti globalnih mrežnih organizacija ukazuju na to da su ove društvene grupe definisane elementima strukture, procesa i svrhe. Različite forme organizacije uslovljene su karakterom i tipologijom društvene grupe u zavisnosti od toga da li se radi o ekonomskoj ili političkoj nadnacionalnoj mreži. U vezi s tim, kao i krajnjem cilju – motivu ovih grupa konstituišu se jake ili fleksibilne veze, koje su takođe opredijeljene i funkcionalnom orijentacijom ovih grupa. „U političkom životu oduvijek su postojale i djelovale političke mreže ali u posljednje vrijeme njihov broj i uticaj postaje sve značajniji usljed činjenice da u društvu sve više funkcionišu organizovani kolektiviteti, da se donose odluke sa sektorskim obuhvatom, da nastaju tendencije decentralizacije i defragmentacije država, da se gubi granica između javnog i privatnog itd., a neki od primjera političkih mreža su elite, korporativizam, udruženja i nevladine organizacije (Thompson, 2003). Unutrašnja organizacija mrežnih struktura uspostavljena je na pravilima i statusu, što utiče na organizacioni položaj decentralizovane strukture npr. specijalizovanih kancelarija i njihovih zadataka u funkciji ostvarivanja projektovanog globalnog cilja – uspostavljanja nadnacionalne strukture sa atomiziranim lokalnim identitetima, objedinjenim resursima i jasnim mehanizmima kontrole.

Ostvarivanje ekonomskih globalnih ciljeva uvijek je povezano i sa ne-ekonomskim ciljevima jer se ekonomske aktivnosti odvijaju u konkretnom socijalnom okruženju u kome se odvijaju brojne ljudske aktivnosti sa svojom vertikalnom i horizontalnom pokretljivošću.

Ovako postavljena i organizaciono strukturirana nadnacionalna društvena grupa u neposrednoj je zavisnosti, uslovljenosti i procesu interaktivnosti sa globalnim poretom informacija. Funkcionisanje svjetske digitalne mreže – Interneta koja vodi povećanju međuzavisnosti između država dovodi do stvaranja potpuno novog tipa društvenih odnosa utemeljenih na bazi svjetskog poretka informacija. Nove globalne informacione tehnologije i novo globalno komunikaciono „jedinjenje“ pružaju posve nove mogućnosti za *novi vid promjena u socijalnoj komunikaciji* ali istovremeno takva snažna informaciona struktura može imati ili biti iskorišćena protiv urušavanja raznih oblika identiteta lokalne zajednice. Isto tako, takvi informacioni resursi opasnost su i za narušavanje ljudskih prava odnosno ugrožavanje privatnosti čovjeka. U ovoj kontekstualizovanoj ravni društvene promjene, depersonalizacija ličnosti je nus – produkt umrežavanja – fuzije informacija odnosno disperzije istih na lokalne zajednice i mikro temate gdje prisustvom raznih informacionih platformi slabi lokalni identitet.

Govoreći o dinamici i promjeni društvenih odnosa a usljed naglašenog aspekta informaciono – medijske globalizacije, mnogi teoretičari govore o budućem društvu kao o „mrežnom društvu“ (network society). Među njima Manuel Kastels (Barney, 2003) identifikovao je pet osnovnih karakteristika mrežnog društva, koje su sve omogućene proliferacijom informacija kroz mreže i komunikacionim tehnologijama:

- promjena karaktera kapitalističkih ekonomija sa industrijske na informacionu osnovu;
- organizovanje kapitalističkih ekonomskih aktivnosti na globalnom nivou po mrežnom modelu;
- reorijentacija na vremensku i prostornu organizaciju ljudskih aktivnosti kao odgovor na tehnologije koje omogućavaju komunikaciju na velikim udaljenostima u realnom vremenu;
- distribuciju moći baziranu na pristupu mrežama i kontroli nad protokom i tenzije između lokalizovanog ljudskog identiteta i „bezprostornih“ mreža.

3.1. Sociološki aspekti medijske globalizacije

Imajući u vidu specifičnosti medijske industrije, tržište elektronskih medija je podložno promjeni zbog uticaja globalizacije, može se reći, više nego bilo koja druga djelatnost. Efektima deregulacije, napredovanja digitalne tehnologije i povećanja mogućnosti i kapaciteta satelitskog distributivnog sistema, nastali su veliki medijski konglomerati koji posluju na nadnacionalnim tržištima.

U kontekstu globalizacije kao najvažnije savremene promjene, sociolog Entoni Gidens kaže: „Ako smo svi danas svesni da živimo u 'jednom svetu', to

je u velikoj meri rezultat međunarodnog obima medija masovnih komunikacija. Svako ko uključi televizijski aparat da gleda „vesti iz sveta“, dobija baš to: prezentaciju nekih događaja koji su se desili istog dana ili kratko vreme pre toga u različitim krajevima sveta... Sve to znači pojavu svetskog poretka informacija ili jednog međunarodnog sistema produkcije, distribucije i potrošnje informacija“ (Gidens, 1998: 245, 246). „Svet u mnogim značajnim aspektima postao je jedinstven sistem kao rezultat sve tešnje uzajamnosti zavisnosti koja sada deluje bukvalno na svakoga od nas“. Ovim putem su i medijski proizvodi iz „prvog svijeta“ najbogatijeg i najranijeg, stigli u „drugi“, nekada socijalistički i „treći“ najnerazvijeniji i najsiromašniji. Ne slučajno sociolog Bojan Jovanović kaže: „Danas najveći globalizatori su mašine i mediji“ (Jovanović, 2004: 48). Sam pojam globalizacija nije ni pominjan prije osamdesetih godina prošlog vijeka. Prisutne tendencije nijesu oličavale karakter organizovane promjene ili aktivnosti koje bi se karakterisale generalnim pojmom globalizacija. Doduše svijet je jedan i odavno je postao „globalno selo“, rekao bi Maršal Makluan. Ali Makluanova sintagma prvenstveno je konotirala na pozitivne efekte razvoja medijskog sistema u svjetskim razmjerama, koje podržane tehnološkim bumom, obezbjeđuju da razne informacije stignu sa jednog kraja zemljine kugle na drugi. To je u konačnom i ostvarenje ideala slobodnog protoka informacija. U eri globalizacije tehnološki razvoj medija, digitalizacija i upotreba satelita, neminovno su uticali da i mediji postanu industrija, a njihovi proizvodi roba koja se prodaje na tržištu. To je bio prvo slučaj sa informacijom a potom i svim većim programskim zahvatima različitog sadržaja. Mediji se danas sve više razvijaju kao biznis, kao visoko profitna industrija. Otuda pojava sve više lakih sadržaja u želji za lakom i brzom zaradom („reality show“). A pošto je medijski proizvod i svojevrсна produkcija svijesti razumije se da je njihov uticaj na javnost u cjelini i pojedinca izuzetno veliki. Ovakav uticaj medija a posebno putem sve više oblikovanih i traženih licenciranih globalnih formi spektakla, poništava se karakter publike koja ima svoje specifične kulturno-istorijske osobnosti i potrebe izražene u fondu informacija iz obrazovanja, kulture, istorije, etnologije, umjetnosti i sl. *Medijska globalizacija jednostavno pretvara svaki auditorijum u svoju globalnu svjetsku publiku* kojoj se nude i sugerišu uniformni rezoni i iste potrebe. Takav pristup globalnog efekta kroz serijsku doku licu doprinosi kreiranju dirigovane svijesti i ujednačavanju – uprosječavanju stavova. U ovom kontekstu Ratko Božović postavlja pitanje: „Kako masovne medije primjeriti civilizacijskim promjenama? Nema pouzdanih odgovora. Promjene nije moguće izvršiti u ovom trenutku ako se ne obezbijedi rekonstrukcija javne i medijske sfere. Ona bi podrazumijevala slobodu profesije i autonomiju medijske institucije“ (Božović, 2007: 172).

U vremenu koje dolazi *promjena i strategija razvoja medija* baziraće se između ostalog na:

- univerzalnom pristupu TV emitovanju od strane TV gledalaca kao i univerzalnom pristupu TV emitovanju od strane emitera;
- forsiranju primjene digitalne i interaktivne konvergencije između TV-a, kompjutera, interneta i mobilnog telefona;

- u sferi reklamiranja prednost će imati nove platforme advertajzinga kao što su virtuelno i interaktivno, sa naglašenom zaštitom univerzalnih interesa u TV reklamama, sponzorstvu i konzumerstvu.

Imajući u vidu rečeno, prirodno i nužno se nameće karakter opravdanosti javne radiodifuzije kao sociološke, mediološke, kulturološke i profesionalne paradigme produkcije obrazovnih, naučnih, kulturnih, informativnih programa za manjinske grupe i sportsko-zabavnih sadržaja na principu kvaliteta, kreativnosti, objektivnosti i široko-pojasne dostupnosti najvećem broju građana jednog društva.

Fenomen globalizacije je suviše kompleksan i nadilazi pojednostavljena rješenja, tumačenja i dijametralno suprotne poglede i odgovore na pitanja – šta je globalizacija? Analizirajući dvojstvo tih pogleda i protivurječenosti moguće je konstruisati realističku sliku ovog pojma. S jedne strane stvaralačka snaga tehnoloških, informatičkih, ekonomskih i kulturnih sila posjeduje moć stvaranja miroljubivog, otvorenog, demokratskog, humanog i tolerantnijeg društva, dok druga, destruktivna strana dobija oblike prijetećih razmjera, raznih rizika. Laicima koji su najčešće skeptici, čini se najboljom teza da je globalizacija, zapravo samo mit. Ovo viđenje, zastupaju autori koji tvrde da je to pojam koji prikrija stvarno stanje međunarodnih odnosa. Imanuel Volderstein je prije šest godina ustvrdio da je globalizacija maska kojom se pokušavaju sakriti stvarni problemi, prije svega globalna kriza civilizacije nastala usred transformacije kapitalističkog sistema.

S druge strane su teoretičari koji priznaju globalizaciju i stoga ih nazivaju hiperglobalistima. Oni su pobornici tradicionalnog poimanja međunarodnih odnosa i pristalice nacionalnog suvereniteta, koji smatraju da je država osnovni nukleus za posmatranje globalnih trendova u politici, ekonomiji i drugim aspektima života, a neki od njih tvrde da su fenomeni slični globalizaciji postojali i ranije. Ova škola mišljenja generalno naglašava tezu da živimo u vremenu sveobuhvatnih promjena, s tim što pristalice tvrde da taj proces, kroz liberalizaciju ekonomije, slobodu kretanja, razmjenu informacija i slično, doprinosi boljitku čovječanstva, dok protivnici ukazuju na proces kako kažu „mekdonalizacije“ kroz koji se ostatku svijeta nameću zapadne vrijednosti. U rečnicima globalizacije društveni proces preuzimanja tekovina zapadne civilizacije popularno se naziva i „vesternizacija“. To „pozapadnječenje“ se odražava različito u različitim društvima i zavisi najviše od stepena uticaja evropskog društva i odlika društva koje prima zapadne vrijednosti. Termin vesternizacija koristi se u pozitivnom i negativnom značenju. U pozitivnom smislu, pozapadnjačenje predstavlja integrisanje zapadnih vrijednosti u kulturu koja pripada drugom civilizacijskom krugu. Protivnici zapadnih vrijednosti koriste ovaj termin da bi označili pretjerano primanje tekovina zapadnih društava koje ugrožavaju temelje funkcionisanja drugih društava.

Sasvim suprotno, treća škola mišljenja zastupa tezu da je globalizacija autentičan fenomen modernog doba i da je jedino njom moguće objasniti sa-

dašnja dešavanja u svijetu. Po njima globalizacija se ne može precizno definirati te takođe nije moguće predvidjeti šta će čovječanstvu donijeti u budućnosti.

Ako se ima u vidu tehnološka revolucija globalnog poretka, ili pak krivotok transnacionalnog finansijskog kapitala, ili promjene u sferi kulture čiji proizvodi vode homogenizaciji ukusa, obrazovanja, životnih stilova, stvaranja kosmopolitske kulture i formiranja osjećanja građanske svijesti – onda, posmatrano iz ove prizme, stari san o jedinstvenom i miroljubivom „svjetskom društvu“, Sen Simonova i Kantova vizija Panevropske vlade i Svjetske federacije država, izgleda kao da je na dohvata ruke. No, s druge strane kada se reflektori analize usmjere na drugu negativnu stranu globalizacije, onda se daju sagledati i njeni nepravedni efekti prema velikom broju ljudi. Antiglobalisti inače tvrde da se iza globalizacije krije opšta kriza tradicionalnog kapitalizma koji pokušava da preživi u novoj fazi razvoja. Inače pokret antiglobalista je šarolik i ideološki krajnje divergentan. Jedno od najistaknutijih krila tog pokreta je lijevi blok „alterglobalista“ koji se sakupio u „svjetskom socijalnom forumu“.

No, izolacija i „antiglobalizacijski fundamentalizam“ ni u kom slučaju nisu odgovor na izazove i rizike autoritarne forme globalizacije. Inače, antiglobaliste je teško definirati, jer je riječ o strukturi bez strukture. Nema sumnje da je koegzistencija sa modernom stranom globalizacije – tehnologijom, komunikacijama, političkim pluralizmom uz otvaranje lokalnih duhovnih i kulturoloških horizonata istovremeno i potreba lokalnih arhaičnih zatvorenih ili poluzatvorenih društava. Odgovor je bez sumnje u traganju za humanijim profilom globalizacije. Inače, sve je veći broj pojedinaca, grupa, intelektualne elite, čak i pripadnika demokratskog krila globalne elite moći, koje tamne strane i rizici autoritarne globalizacije pokreću u energičnom angažmanu za jedan drugačiji lik globalizacije. Međutim, ovim povodom treba istaći da brojni socijalni pokreti nastali na talasu globalizacije a bez prefiksa ideološke kvalifikacije svoju aktivnost i dijapazon rada zasnivaju na miru i ekološkoj ravnoteži, zalaganjem za minimalan bazičan dohodak za sve građane svijeta, smanjenju kršenja ljudskih prava, pluralizmu kultura, toleranciji, reprezentativnijem učešću svih zemalja u nadnacionalnim političkim institucijama i sl.

U eri globalizacije otvaraju se i pitanja koja ne zavise isključivo od lokacije aktera. Da li treba zatvarati prljave fabrike zbog zaštite čovjekove sredine? Šta misliti o nuklearnoj energiji? Da li zabraniti prikazivanje televizijskih sapunica? Odgovori na ova i slična pitanja više ne zavise od boje kože, od vjere, nacije ili mjesta življenja. Odgovori se sve više formiraju na osnovu vrijednosti koje stičemo globalno. Sociolog Bojan Jovanović ističući da je ideja koju globalizacija izražava i premoderna i vrlo stara, između ostalog kaže: „*Ukupno, u diskursu i dilemama globalizacije, mnogo toga je rečeno, ali upada u oči to da, nekako, nema odgovora na pitanje – šta je cilj globalizacije. Ili čemu globalizacija? Svaka analiza koja hoće da bude realna i relevantna mora da dá odgovor na to pitanje. Proizilazi da je cilj globalizacije globalizacija ili kao što čitamo kod postmoderniste Deride, 'svetizacija sveta'. Potrebno je, dakle, sasvim kartezijanski, 'jasno i razgovijetno', kazati da je cilj globalizacije njen stvarni smisao, stvaranje jedne globalne, svjetske države*“ (B. Jovanović, 2004: 49).

3.2. Posljedice globalizacije kao nova društvena pojava

Bil Gejts, vlasnik Majkrosofta prije nekoliko godina poručio je svijetu da će Majkrosoft ubuduće sve više praviti softver koji je fizički prilagođen lokalnim sredinama, čime je posredno potvrdio da globalno selo može dobro funkcionisati, a da pri tom svi ne znaju engleski jezik. Neki teoretičari ističu da bi globalizacija vremenom mogla da pređe u novu fazu koju nazivaju glokalizacijom – prožimanjem globalnog i lokalnog. U prilog ovim tvrdnjama idu i neke činjenice, na primjer marginalizovani jezici u Evropi posljednjih godina doživljavaju pravu renesansu. Sve je više pisanih i elektronskih medija na baskijskom, škotskom, laponskom... Ljudi kojima su to maternji jezici, često su bogati i savremeni, ali sada više nego ikada čuvaju svoju autentičnost.

Traganje za odgovorom na pitanja i cilj globalizacije bez obzira na ishod teorijskog i praktičnog konteksta terena globalizacije i deglobalizacije, imperativno i svrsishodno bez opredjeljivanja za prethodna pitanja, nameće nužnost i potrebu za upornim traganjem u cilju demokratskog i humanijeg karaktera ljudskog življenja.

L i t e r a t u r a

- Barney, D. (2004), *The Network Society*, Cambridge: Polity.
- Božović, R. (2007), *Poenta*, Beograd: Čigoja štampa.
- Drašković, V. (2005), *Svojina i privatizacija*, Kotor: Fakultet za pomorstvo u Kotoru.
- Gidens, E. (1998), *Sociologija*, Podgorica: CID.
- Jovanović, B. (2004), *Civilizacija u tranziciji*, Cetinje: Dignitas.
- Kant, I. (1984), *Kritika čistoga uma*, Zagreb: Nakladni zavod Matice Hrvatske.
- Polić, M. (2005), *Vrijeme i kaos*, u „Arhe“, Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Popović, M., Ranković, M. (1981), *Teorije i problemi društvenog razvoja*, Beograd.
- Thompson, G. F. (2003), *Between Hierarchies and markets: The Logic and Limits of Network Forms of Organization*, Oxford: Oxford University Press.
- Vukićević, S. (2005), *Sociologija – filozofske pretpostavke i temeljni pojmovi*, Beograd, Nikšić: Plato, Filozofski fakultet.
- Vukićević, S. (2008), „Fenomen kompetitivnosti i Crna Gora“, *Sociološka luča*, II/1, Nikšić: Filozofski fakultet – Studijski program za sociologiju, Društvo sociologa Crne Gore.